

14. Szczepanski A. Szkoły i wychowanie w Polsce / Alfred Szczepanski. – Poznań : Tygodnik Wielkopolski, 1873. – 142 s.
15. Szujski J. Dzieje Polski podług ostatnich badań / Józef Szujski. – Lwów : Karol Wild, 1864. – T. III : Królowe wolno obrani. – Cz. 1 : R. 1572–1668. – 497 s.
16. Szujski J. Dzieje Polski podług ostatnich badań / Józef Szujski. – Lwów : Karol Wild, 1865. – T. IV : 1-sza połowa. Królowe wolno obrani. – Cz. 2 : Od r. 1669 do 1748. – 336 s.
17. Szujski J. Historii polskiej treściwie opowiedzianej ksiąg dwanaście / Józef Szujski. – Warszawa : Księgarnia Gebethnera i Wolffa, 1889. – 439 s.
18. Szujski J. Odrodzenie i Reformacja w Polsce (pięć odczytów publicznych w ziemie r. 1880) / Józef Szujski. – Warszawa : Wiek, 1880. – 103 s.
19. Załęski S. Czy jezuici zgubili Polskę? / Stanisław Załęski. – Lwów : Zakład narodowy imienia Ossolińskich, 1872. – 394 s.
20. Załęski S. O Sodalisch Maryi / Stanisław Załęski. – Kraków : Przegląd Powszechny, 1886. – 45 s.

SUMMARY

Sergiy Seryakov

THE RELIGIOUS FEATURES OF JESUIT SCHOOL SYSTEM IN RICH POSPOLYTA IN THE POLISH HISTORIOGRAPHY IN 1850–1880-S.

This article deals with the reflection of the religious features of Jesuit schools in Rich Pospolyta in the works of the Polish researchers during 1850-1880-s. The author analyze their opinions about the influence of the Society of Jesus' functional dominants on its educational activity, the order schools' role in the spreading of the religious intolerance, the pupils' confessional structure, the sincerity of the religious senses formed in them by Jesuits.

Key words : the Polish historiography, the Catholic church, Jesuit school system, religious intolerance, religious education, piety.

Андрій Сініцький,

*кандидат історичних наук,
доцент кафедри філософії, політології
та історії Житомирського національного
агроєкологічного університету*

ІСТОРИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕЛІГІЙНИХ ЗАСАД ВІЙСЬКОВОЇ СЛУЖБИ

Здійснено історичний аналіз релігійних засад військової служби. Доводиться, що релігійний вплив у війську може бути одним із чинників формування високої морально-психологічної стійкості захисників України, коли діяльність духовних осіб сприяє формуванню у військовослужбовців відповідних морально-психологічних якостей на основі християнських норм та правил.

Ключові слова: християнські норми та правила, Церква, ініціація, «духовні правила спасіння», інститут військового та флотського духовенства.

Сучасні суспільні зміни в Україні, ознаменовані здобуттям державної незалежності, відмовою від тоталітарної моделі політичного устрою, зумовили якісно нову ситуацію в духовному житті українського народу, оскільки за короткий час відбулася переорієнтація свідомості більшості громадян країни на ті світоглядні й морально-етичні цінності, котрі раніше відкидалися офіційною ідеологією. У контексті зазначених змін особливо важливою постає проблема військового будівництва України. Відповідно, серед завдань, які стоять перед Збройними силами України, заслуговує на увагу переосмислення не тільки їхньої військової доктрини, а й визначення засад їхньої взаємодії з релігійними організаціями. При цьому слід зауважити, що історія Збройних сил України, від княжого війська до сучасності, зберегла певний досвід взаємодії армії та Церкви, що сприяло вихованню у військовослужбовців позитивних людських якостей – хоробрості, мужності, дисциплінованості.

З урахуванням як наукового, так і практичного значення зазначеної проблеми — впровадження релігійно-духовних засад у функціонування механізму армії — проведено цілий ряд наукових досліджень. Окремі питання взаємодії армії та церкви, у т. ч. в історичному ракурсі, вивчались у роботах військових педагогів — О.Д.Сафіна, Д.Г.Сидорука, Ю.І.Сердюка, М.О.Морозова та ін. У вітчизняній релігієзнавчій і педагогічній науці опрацьовані проблеми, пов'язані з теорією й історією релігії, зокрема у працях А. М. Колодного, Б.О.Лобовика, П.Л.Яроцького, Л.О.Филипович, О.Н.Сагана та ін.

Відтак метою статті є історичний аналіз релігійних засад військової служби, який дозволить дійти висновків про доцільність та необхідність врахування принципів актуалізації релігійної свідомості у військовій сфері.

А. Тойнбі вважав, що релігії виконують інтегративну функцію у плані вищих цінностей. Відомо, що виникнення тієї чи іншої світової релігії визначало магістральний напрямок у розвитку суспільно-економічних формацій на тривалий термін. Так було на Близькому Сході, в Північній Африці та Середній Азії в ранньому середньовіччі з приходом ісламу; так було з буддизмом перших індійських імперій і зороастризмом – іранських. Виникнення феодальних соціально-економічних відносин у пізній Римській імперії пов'язане з появою християнства [4; 14–18].

Зауважимо, що протягом багатовікової історії українського народу Церква відігравала важливу роль у духовному житті суспільства. У складних історичних умовах довготривалого національного і соціального гноблення виховна і просвітницька діяльність Церкви значною мірою сприяла збереженню українського народу як нації [8, с. 160—198].

Слід наголосити, що найважливішою місією Православної Церкви було служіння національним інтересам Батьківщини, оскільки Церква сприяла державному об'єднанню розрізнених слов'янських племен у єдину державу, а пізніше – і збереженню національної єдності Руської землі, цілісності та спільності народів, що жили на ній. Протягом всієї вітчизняної історії (до 1917 р.) Церква була духовною наставницею воїнів і перша благословляла війська на подвиг в ім'я Батьківщини.

Уже з перших століть прийняття християнства на Русі оформився тісний союз служителів віри й воїнства. І цей зв'язок мав величезне значення. За умов

перебування Київської Русі у стані війни із сусідами, православ'я з плином часу стало войовничим, а воїнство – православним.

Історія співпраці українських військових підрозділів із представниками Церкви має унікальний досвід взаємодії цих суспільних інститутів. Йдеться передовсім про історію співпраці армії українського козацтва і Православної церкви [6; 19–21].

У період Запорізької Січі на території України формується унікальний тип армії – армії, освяченої високими духовними ідеалами. Збереглися історичні відомості, що дають певне уявлення про внутрішньоцерковну організацію, структуру запорізької Церкви [8, с. 188–200]. Пріоритетною в запорізькому православному товаристві була центральна – січова церква Покрови Богородиці, її внутрішньоцерковна діяльність ставала взірцем для інших храмів у межах Запорізьких Вольностей. У 1775 р. в Запорізькій Січі діяло 14 парафій. У січових церквах зберігалося найсвятіше – великий військовий стяг, корогви, військові клейноди запорізьких козаків, а біля січового храму збиралися загальні або військові ради, обиралися кошові отамани, старшина, вирішувалися питання війни і миру, виносилися вирокі, за старим козацьким звичаєм розподілялися землі. На запорізьких землях існували монастирі, які не раз ставали фортецею проти ворогів, притулком для поранених і хворих козаків.

Таким чином, церква у ті часи відігравала роль не тільки певного ціннісно-світоглядного, але й нормативного регулятора життя козаків. Так, у періоди загальних військових рад у січовій церкві зранку, за широкою участі прибулих з найвіддаленіших слобід козаків, проводилися особливо урочисті богослужіння. Ради в обов'язковому порядку розпочиналися багатотисячним молебнем, який відправляв настоятель січового храму.

З огляду на особливості своєї релігійності, запорізькі козаки за святих обов'язок вважали участь у богослужіннях, релігійних обрядах, доповнюючи їх елементами, що в тій чи іншій формі символізували специфіку січового життя. Богослужіння в день загальної військової ради супроводжувалися виносом знамен, клейнодів, відповідними релігійними церемоніями. При читанні Євангелія в церкві козаки стояли за традицією з напівоголеними шаблями, символічно демонструючи свою готовність у будь-яку мить захистити свою православну віру. Відданість козаків своїй вірі була настільки сильною, що в окремі періоди історії України православна Січ залишалася чи не єдиним заборолом віри в протидію католицькій експансії.

Суттєво, що зарожці зберігали традиції, обряди, пов'язані з церковним поминанням полеглих на полі бою лицарів. При цьому козацькі маси виступали носієм своєрідного народного християнства, яке мозаїчним чином містило в собі елементи візантійського православ'я та архаїку стародавніх родових обрядів, свободу свого релігійного світорозуміння й благоговіння перед Біблією.

Важливо також зазначити, що ініціація — як козаків, так і духовенства — до складу запорізького козацтва вимагала залучення релігійного інституту. Майбутній релігійний служитель проходив певну процедуру, складаючи присягу на вірність запорізькому кошу, демонструючи знання слова Божого, володіння українською мовою тощо. Обов'язковою умовою для січового духовенства була безшлюбність. Свою парафію священик міг отримати тільки після відповідного рішення начальника

січових церков і наступної посвяти кандидата київським митрополитом з видачею архипастирської грамоти. Залишеним на рік надавалася, за рішенням січової старшини, рівна кількість куренів, що, фактично, складали парафію, в якій належало сповідувати, причащати, відспівувати, загалом керувати релігійним життям парафіян. При цьому неодмінною вимогою до самого начальника січових церков (а він, як правило, був членом січової Ради) ставилося також вміння проголошувати релігійні проповіді напам'ять українською мовою.

Отже, запорізькі козаки, ці специфічні парафіяни, що постійно воювали, ризикували життям, мешкаючи в дикому степу, не маючи сім'ї, спадкоємців, за таких неординарних умов життя зверталися до “духовних правил спасіння”, прагнули задовольнити свої релігійні потреби й почуття [8, с. 188—200].

Зазначений вплив релігійного інституту на життя козаків зумовлювався і певним історичним підґрунтям, оскільки події, про які йдеться, збігалися з періодом величезних соціально-політичних зрушень. При цьому характер релігійних та соціально-культурних змін, які засвідчили ранок нової доби в історії України, яскраво виявився в міжконфесійних протиріччях, що стали водночас і драматичною, і невід'ємною складовою епохи. Відбувався перехід від одного цивілізаційного стану до іншого, на політичній арені змагалися потужні сили, йшла боротьба “за” і “проти” перегляду релігійної карти Східної Європи [6], що супроводжувалося низкою визвольних воєн. Історія визвольних воєн цієї пори – це історія боротьби за свою православну віру. Орієнтовані на подолання релігійних і конфесійних протиріч законодавчі акти (Кревська унія 1385 р., Люблінська унія 1569 р. і, нарешті, Брестська унія 1596 р.) породили лише нові протиріччя. На думку значної частини населення України, вони були спрямовані винятково на припинення православ'я. За цих критичних обставин, на захист віри українського народу стають козацькі полки [9, с. 763].

Зауважимо, що запровадження унії на українських землях спричинило до кристалізації суттєво інших стереотипів мислення, оскільки католицизм на той час увібрав нові тенденції розвитку доби гуманізму з його акцентом на людині (“перехресті” всіх суспільних відносин), що суперечило самій суті домінуючого у східнослов'янському соціумі ортодоксально-візантійського сприйняття світу. Поступово виникає атмосфера своерідної двоїстості світосприйняття, наріжним каменем якої ставав релігійний чинник. Водночас у розпалі міжконфесійного протистояння були знехтувані позитивні сторони унії, які наближали українську культуру до загальноєвропейської. Східнослов'янське ж православ'я, не вагаючись, поставило своерідний знак рівності між стародавнім та істинним, ґрунтуючись на історико-культурних особливостях українства.

Поряд з цим в українському суспільстві того часу виникає гостра потреба у власній Церкві як ціннісно-нормативному інституті, здатному взяти на себе духовну опіку всього українського народу, протистояти негативному впливові католицизму на традиційні духовні цінності й ідеали. Найбільш прогресивні представники українського народу — братства, православне духівництво, шляхта, козацтво, міщани — домагалися відновлення діяльності незалежної Православної Церкви, фактично ліквідованої після Брестської унії. У 1620 р., на шляху до Єрусалима, патріарх Православної Церкви Феофан висвятив митрополитом київським і

галицьким ректора Київської братської школи Іова Борецького, а також шістьох єпископів на православні кафедри України та Білорусі. Митрополит Іов Борецький склав від імені “народу руського” трактат під назвою “Протекція” (1621 р.), де обстоював право українського і білоруського православного населення на свою Церкву і віру.

Визнаючи лише формальну залежність від константинопольського патріарха, Українська Православна Церква протягом 65 років (1620–1685 рр.) вела самостійне духовне життя. Вона рішуче виступала проти унії з Католицькою Церквою і не бажала зверхності Московської православної патріархії, духовно підтримувала боротьбу українського народу за незалежність і власну державність. Започатковані раніше зв'язки православного духовенства з Росією не знайшли розвитку аж до визвольної війни, у якій православне духовенство взяло активну участь.

Значні зміни у відносинах Церкви і держави в подальшому пов'язані з реформами Петра I. Церковна реформа відіграла важливу роль в утвердженні абсолютизму: коли у 1700 р. патріарх Адріан помер, Петро I заборонив обирати його наступника, доручивши керування Церквою одному з митрополитів, які виконували функції “місцеблюстителя патріаршого престолу”. У 1721 р. патріаршество було ліквідовано, для управління Церквою був створений “Святий Синод”, або Духовна колегія, у підпорядкуванні сенату. Паралельно з цим, держава підсилила контроль за доходами Церкви від монастирських селян, систематично вилучаючи їх значну частину на будівництво флоту, утримання армії, шкіл та ін. Заборонялося створення нових монастирів, обмежувалося число ченців в існуючих.

Натомість у житті західних українців, починаючи з моменту підписання унії, все більшого значення набуває Греко-Католицька Церква. З її діяльністю пов'язане становлення духовності в національно-визвольних формуваннях українців, що активно відстоювали свою незалежність протягом тривалого історичного періоду. Саме українські священики Галичини наприкінці XVIII ст. – у першій половині XIX ст. започаткували історичну епоху національного відродження. Підкреслимо, що західноукраїнське населення відповідало своїм духовним наставникам довірою й визнавало їх провідниками громадсько-політичного життя.

Першими українськими польовими духівниками стають греко-католицькі капелани, або фельдкурати, що з'явилися в австрійській армії невдовзі після “Весни народів” 1848 р., коли було впроваджено загальну військову повинність (українські вояки становили тоді подекуди цілі полки). Ініціатором цієї акції став посол австрійського парламенту о. Г. Шаюкевич, радник Міністерства освіти й віросповідань у Відні в 1848—1865 рр. Фельдкурати носили військову форму, мали військове звання і підпорядковувалися польовому деканові, який був при штабі частини. По службі всі українські капелани підлягали польовому єпископові австрійської армії (римо-католикові), а в обрядових справах – своїм галицьким греко-католицьким єпископам.

У подальшому представники Греко-Католицької Церкви плідно співпрацювали з підрозділами Легіону Українських січових стрільців. Найбільш рельєфно це виявилось в період визвольних подій 1914—1920 років, коли священики стали могутньою духовною опорою для бійців. Уже з перших днів заснування окремої

національної військової формації – Легіону Українських січових стрільців, його воїни стали об'єктом піклування Греко-Католицької Церкви [11, с. 200].

Патріотично налаштовані польові духівники діяли й безпосередньо у стрілецьких лавах. 27—28 жовтня 1917 р. запальні частини Легіону Українських січових стрільців (кіш і вишкіл у Розвалові) відвідав митрополит Андрій Шептицький, який урочисто освятив прапор Українських січових стрільців. Згодом греко-католицьке духовенство брало активну участь у творенні незалежної ЗУНР [10, с. 31].

Польові духівники Галицької армії, яка формувалася і розбудовувалася у вогні українсько-польської війни за незалежність ЗУНР, перейняли і примножили кращі традиції капеланів Легіону Українських січових стрільців, які самовіддано виконували духовну місію в бойових лавах корпусів, бригад і полків, у запасних частинах і шпиталях, у битвах на польському, більшовицькому і денікінському фронтах.

З перших днів утворення збройних формувань Галицької армії до її бойових груп, куренів, окружних військових команд прийшли самі або були запрошені комендантами десятки священників-патріотів, які й стали першими польовими духівниками.

Певна ж частина священників добровільно обслуговувала дислоковані в їхніх місцевостях фронтові частини й армійські структури. У листопаді-грудні 1918 р. вони розгорнули активну роботу у сфері патріотичного виховання і піднесення морального стану українських стрільців і старшин.

Відзначимо, що у процесі розбудови структури українського війська утворюється чітка структура служби польових духівників УГА. Оскільки багато духівників служили у цісарському війську й мали військовий досвід, за зразок було взято організацію служби в австрійській армії.

Першими польовими духівниками в рядах УГА стали українські духівники, які тривалі роки прослужили капеланами при українських частинах австрійської армії і в Легіоні Українських січових стрільців, а в хвилі розвалу Австрії перебували в Галичині або поблизу неї. Вони перевели організацію польового духівництва УГА на австрійський зразок. До них згодом долучилися українські капелани австрійської армії, які поверталися з далеких фронтів або з воєнних полонів, та інші духівники-добровольці [11, с. 72—73].

Таким чином, польове духовенство Галицької армії відіграло важливу роль у вихованні особового складу в дусі патріотизму і високої дисципліни. Під час українсько-польської війни 1918—1919 рр. та бойових дій на Правобережній Україні були відпрацьовані структура служби, завдання і компетенції її підрозділів, ефективні форми і методи співпраці із підрозділами.

Питання про військове та флотське духовенство постало перед Українською державою на новому історичному етапі, у зв'язку із закінченням бойових дій на фронтах Першої світової війни й розформуванням армійських і флотських підрозділів, їхнього трансформування, відповідно до потреб часу. Зазначена проблема складалась із трьох головних аспектів: статус і майбутній устрій самого інституту військового та флотського духовенства; формування відповідних штатів, їхній склад, підпорядкування, матеріальне забезпечення; опікування “безро-

бітними” кадрами армійського духовенства, їхнє працевлаштування та грошове утримання.

Усе це ускладнювалося самим визначенням характеру розбудови нової армії. Над вирішенням цих питань працювали паралельно державні структури (зокрема, Військове міністерство, Міністерство сповідань), Церква (собор і митрополит) та духовенство [3].

30 жовтня 1918 р. митрополит Антоній подав до Військового міністерства проект Статуту управління церквами та духовенством військового й морського відомств, вироблений комісією разом з альтернативною запискою про військове духовенство в Україні та його єпископальне управління (ця записка була прийнята як нормативна). Паралельно з обговоренням законопроекту, вища церковна влада домагається виключного права на призначення (або затвердження) військових священиків. Це побажання відразу ж набрало чинності як закон.

13 листопада 1918 р. Рада Міністрів схвалила закон про православного провідника при Військовому міністерстві та секретаря при ньому. Було затверджено також “Статут православного провідника при Військовому міністерстві на Україні”. Однак цю постанову так і не запровадили в життя до кінця Гетьманату [3].

Ситуація змінилася вже за Директорії УНР, коли згідно з наказом головного отамана С. Петлюри, керівництво військовим духовенством перейшло до Духовної управи, що складалася з трьох священнослужителів.

Свої проблеми військове духовенство також намагалося вирішити самостійно, зокрема й через Всеукраїнський собор. У зв’язку з цим, 18–19 червня 1918 р. у Києві відбувся Всеукраїнський з’їзд військового духовенства, делегати якого отримали таку настанову: “Визнаючи у принципі бажаною автокефалію Української Церкви, з’їзд у разі сприяючих цьому обставин на Соборі дає право делегатам стояти за широке Самоврядування церкви на українських підставах”. Щодо принципів існування інституту військового духовенства було прийнято рішення, що і надалі вище управління військовим духовенством має очолювати протопресвітер. Останнім міг бути представник будь-якої національності, як “українець за переконанням, котрий любить Україну і безумовно співчуває відродженню української церкви і української незалежної державності”. Протопресвітера слід було обирати з білого духовенства на п’ять років. У виборах мали брати участь, як духовні особи, так і миряни-військовики [3].

Після Першої світової війни перед православними священнослужителями постало багато завдань. Серйозної духовної опіки потребували козаки та стрільці, які опинилися в польських таборах і шпиталях, зазнавши важких фізичних і духовних випробувань. Тому колишні військові священики продовжували виконувати свої пастирські обов’язки серед інтернованих вояків Української армії, відправляючи Службу Божу, сповідаючи, підтримуючи їхній моральний дух не лише проповідями та бесідами, а й розповсюдженням книжок і часописів.

Як бачимо, військове духовенство від початку революційних подій ХХ століття займало активну позицію, відіграючи значну роль у суспільстві, було ініціатором реформ церковного життя в Україні, обстоюючи ідею автокефалії. При цьому служба у війську, розпропагандованому соціалістичними ідеями, перебування на фронті, щоденні смерті, духовне опікування пораненими, складні побутові умови

утруднювали пастирську працю. Тут залишилися тільки міцні, стійкі й переконані духівники. Однак це не вплинуло на рішення, що приймалися Всеукраїнським церковним православним собором, яким військове духовенство було відсунуто на другий план, його потреби Церква не вирішила, самоорганізація ж і проведення свого статусу через світський уряд не могли мати канонічних форм. Лише за часів Директорії, після арешту й вислання головних діячів та ідеологів Церкви С. Петлюра своєю владою призначив колегіальне керівництво військовими священнослужителями.

Важливо, що у цей історичний проміжок у польській армії періоду другої Речі Посполитої відбували службу й вояки-українці обох конфесій (як рядові, так і офіцери), тому питання про впровадження військових священників греко-католицької та православної віри стояло досить гостро. Серед католиків і православних були також білоруси, серед православних – росіяни [13].

Для задоволення релігійних потреб вояків-українців — і греко-католиків, православних — у складі польської армії діяли спеціальні військові капелани. Військовики-уніати перебували під духовною юрисдикцією римо-католицького польового єпископа Війська Польського.

Теперішній історичний період розвитку Української держави виявляє нові цивілізаційні виклики, що підвищує значення релігійного чинника у процесі розбудови українського війська. На думку багатьох спеціалістів, релігійний вплив у війську може стати одним із факторів формування високої морально-психологічної стійкості захисників України. При цьому діяльність духовних осіб сприятиме формуванню у військовослужбовців відповідних морально-психологічних якостей на основі християнських норм та правил.

Зі здобуттям незалежності Україна постала перед численними проблемами відновлення давніх традицій, зв'язків між армією та релігійними установами. Процес розбудови Української держави вимагає переоцінити багато принципів, що діяли та були засвоєні свідомістю людей за останнє століття. У сучасних умовах суспільство потребує переоцінки духовної спадщини нашого народу [1; 2; 7; 12].

Загалом цей короткий історичний екскурс щодо проблематики нашого дослідження дозволяє дійти висновку, що у контексті розбудови сучасної української армії необхідним є як врахування певних історичних надбань, так і вивчення досвіду формування армій різних країн [22] за релігійно-духовними принципами.

1. Афонін Е.А. Становлення Збройних сил України: соціальні та соціально-психологічні проблеми / НАН України. Ін-т соціології; Відп. ред. Л. В. Сохань, Л. Ф. Бурлачук. — Київ: Інтерграфік, 1994. — 304 с.
2. Баранівський В.Ф. Духовність особистості в сучасному суспільстві: Навч. посібник. — Київ: КВГІ, 1998. — 60 с.
3. Військове та флотське духовенство в Україні // Людина і світ. — 2001. — № 11. — С. 10–19.
4. Вознюк О. В., Грабар І. Г., Козловець М. А. Соціосинергетика та ідеологія держави: Навч. посібник. — Житомир, 2002. — 187 с.

5. Вознюк О., Грабар І., Тичина О. Онтологічний аспект дослідження духовності українського народу // *Духовність українства: Матеріали Всеукр. наук.-практ. конф.* – Житомир, 1998. – С. 15–17.
6. Грушевський М. С. Історія української козаччини // *Вітчизна.* – 1991. – № 60. – С. 12–43.
7. Здіорук С.І., Яремчук В.Д. Духовно-гуманітарні аспекти стратегії розвитку військових формувань України. – Київ: НІСД, 1995. – 124 с.
8. Історія релігії в Україні: Навч. посібник / А.М. Колодний, П.Л. Яроцький, Б.О. Лобовик та ін.; За ред. А.М. Колодного, П.Л. Яроцького. – Київ: Т-во «Знання», КОО, 1999. – 735 с.
9. Крип'якевич І., Гнатевич Б. Історія українського війська. – Львів: Світ, 1992. – 809 с.
10. Лебедович І. Полеві духівники Української Галицької Армії. – Вінніпег, 1963. – 124 с.
11. Литвин М.Р., Науменко К.Є. Історія галицького стрілецтва. — Львів: Каспар, 1990. – 340 с.
12. Морозов М. О. Військова служба і проблема душпастирювання // *Збірник наукових праць.* – Хмельницький: Вид-во Академії ПВУ, 1999. – № 9. – Част. II. – С. 201–203.
13. Руккас А. Вояки-українці в польській армії (1921—1939 рр.) // *Військово-історичний альманах.* – 2002. – № 2. – С. 54–65.
14. Саух П.Ю. Філософія: Навч. посібник. – Київ: Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.
15. Секретан Ш. Цивілізація и вера. – Москва, 1900. – 388 с.
16. Сорокин П. А. Человек, цивилизация, общество. – Москва: Политиздат, 1992. – 543 с.
17. Тойнби А. Дж. Постижение истории. – Москва: Прогресс, 1991. – 736 с.
18. Требін М. Збройні сили та релігія: світовий досвід взаємодії // *Людина і політика.* – 2000. – № 1. – С. 40–47.
19. Українська Армія і Церква // *Армія і духовність: воля совісті і віровизнання.* – Київ, 1995. – С. 24–38.
20. Юраш А. Автокефальний парадокс: Українські церкви в контексті національної безпеки // *Політика і культура.* – Київ, 1999. – № 3. — С. 19–25.
21. Ярема Я. Українська духовність в її культурно-історичних виявах // *“Перший український педагогічний конгрес 1935 р.:* Зб. – Львів, 1938. – С. 16–18.
22. *Katolische Militarseelsorge in der Bundesrepublik Deutschland.* – Bonn, 1996. – 129 s.

SUMMARY

Andrey Sinitsky

Historical Analysis of Religious Principles of Military Service

The historical analysis of religious principles of military service is examined. It is proved that the religious influencing in an army can be one of the forms of forming of high moral and psychological firmness in the defenders of Ukraine, when activity of the clericals will create favorable conditions for forming in the servicemen of proper moral and psychological faculties on the basis of Christian norms and rules.